

KATARZYNA GRALAK
*Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie*

ZEWNĘTRZNE UWARUNKOWANIA POWSTAWANIA I ROZWOJU GOSPODARSTW AGROTURYSTYCZNYCH*

Wstęp

Proces dywersyfikacji gospodarstw rolniczych w kierunku agroturystyki rozpoczął się w Polsce na początku lat 90. wraz z pojawieniem się różnorodnych inicjatyw podejmowanych głównie przez stowarzyszenia agroturystyczne i ośrodki doradztwa rolniczego. Według danych Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi (MRiRW) w Polsce w 1998 r. funkcjonowało 3959 gospodarstw rolniczych oferujących usługi z zakresu agroturystyki, zaś w 2000 r. ich liczba wzrosła do 5789. W tym okresie zwiększył się również odsetek obiektów turystyki wiejskiej - z 4034 w 1998 r. do 5471 obiektów w 2000 r. MRiRW szacuje, iż w 2005 r. będzie funkcjonowało około 10,5 tys. gospodarstw agroturystycznych, czyli prawie dwukrotnie więcej niż w 2000 r. [MRiRW 2001].

Rosnące zainteresowanie agroturystyką wśród rolników oraz tendencje do jej dynamicznego wzrostu skłaniają do refleksji nad przyczynami i uwarunkowaniami podejmowania tej formy przedsiębiorczości. Jej rozwój determinują różnorodne czynniki, związane nie tylko z gospodarstwem, tj. zasoby ludzkie, rzeczowe i finansowe, lecz również czynniki o charakterze zewnętrznym, zwłaszcza związane ze środowiskiem, w którym gospodarstwo prowadzi swoją działalność. Celem niniejszego opracowania jest próba określenia czynników zewnętrznych o charakterze przyrodniczym, społeczno-ekonomicznym i instytucjonalnym, wpływających na powstawanie i rozwój gospodarstw agroturystycznych. W opracowaniu wykorzystano materiał empiryczny zgromadzony w 2000 r. na terenie pięciu celowo wybranych gmin regionu Polski północno-wschodniej: Giby, Jeleniewo i Wizajny, położonych w województwie podlaskim oraz Kruklanki i Sorkwity - w województwie warmińsko-mazurskim. Jako główną metodę badawczą zastosowano wywiad według kwestionariusza, który przeprowa-

* Od redakcji. Artykuł opracowano na podstawie wyników badań pracy doktorskiej.

dzono z rolnikami prowadzącymi działalność agroturystyczną oraz przedstawicielami instytucji zaangażowanych w rozwój agroturystyki, tj. ośrodków doradztwa rolniczego, stowarzyszeń agroturystycznych i samorządów gminnych. Informacje uzyskane w wyniku badań terenowych uzupełniono danymi urzędów gmin, materiałami udostępnionymi przez stowarzyszenia agroturystyczne i ośrodki doradztwa rolniczego oraz danymi statystyki masowej.

1. Aspekt przyrodniczy i geograficzny rozwoju agroturystyki

W rozwoju turystyki, a zatem i agroturystyki, pierwszoplanową rolę odgrywa atrakcyjne środowisko przyrodnicze oraz malowniczy krajobraz. Potwierdzeniem tego jest fakt, iż agroturystyka rozwija się najintensywniej w rejonach górskich i podgórskich, na Pojezierzu Mazursko-Suwalskim oraz na Pomorzu i wybrzeżu morskim, a więc na obszarach utożsamianych ze znanymi regionami turystycznymi Polski.

W skali mikroekonomicznej powstawanie i rozwój gospodarstw agroturystycznych determinuje występowanie na terenie gminy i w jej sąsiedztwie atrakcyjnych walorów turystycznych, zwłaszcza walorów wypoczynkowych oraz popularność danej okolicy wśród turystów. Oba czynniki są ze sobą ściśle powiązane, bowiem do wyjazdu do znanych miejscowości turystycznych na pogórze, nad morzem, jeziorami (np. Kraina Wielkich Jezior Mazurskich) nie trzeba nakłaniać turystów, jak również nie trzeba namawiać rolników i pozostałych mieszkańców wsi do świadczenia usług turystycznych. Wówczas w udanym sezonie turystycznym usługi noclegowe oferuje większość mieszkańców wsi, posiadających wolne pomieszczenia mieszkalne.

Badane gminy wyróżniają się największą dynamiką rozwoju agroturystyki w regionie północno-wschodnim. O koncentracji gospodarstw agroturystycznych w tych gminach decyduje występowanie licznych walorów turystycznych, zwłaszcza wypoczynkowych, m.in. lasów i licznych jezior. Generalnie dzięki walorom wypoczynkowym badane gminy od początku lat siedemdziesiątych pełnią funkcję lokalnych rejonów recepcji turystycznej, co potwierdza m.in. obecność na ich terenie ośrodków turystycznych, schronisk młodzieżowych, podstawowej infrastruktury turystycznej i budownictwa letniskowego. Dla ich mieszkańców organizacja wypoczynku nie jest zatem zjawiskiem nowym, zaś podaż usług turystycznych kształtuje się pod wpływem wieloletnich tradycji w przyjmowaniu turystów. Lokalizacja gmin w rejonach popularnych wśród turystów, tj. na terenie Suwalskiego Parku Krajobrazowego, w sąsiedztwie takich ośrodków jak: Giżycko, Mrągowo, ma również istotny wpływ na kształtowanie zainteresowania turystów wypoczynkiem na wsi [Gralak 2002].

Istotny wpływ środowiska przyrodniczego na rozwój agroturystyki znajduje potwierdzenie w analizie warunków lokalizacyjnych gospodarstw agroturystycz-

nych na terenie gmin. Wszystkie badane gospodarstwa agroturystyczne położone były w bliskiej odległości od jeziora (do 1 km), przy czym prawie połowa z nich (48,3%) miała do nich bezpośredni dostęp. Większość badanych gospodarstw (72%) znajdowała się jednocześnie w bliskim sąsiedztwie lasu (do 1 km).

Szczególne znaczenie walorów środowiska przyrodniczego w procesach podejmowania i prowadzenia działalności agroturystycznej zostało również potwierdzone w opiniach respondentów. Aż 95,4% spośród nich uznało położenie gospodarstwa w atrakcyjnym otoczeniu przyrodniczym za czynnik w największym stopniu determinujący zainteresowanie turystów jego ofertą, a tym samym jeden z ważniejszych czynników decydujących o sukcesie działalności agroturystycznej. Wśród cech określających atrakcyjność położenia gospodarstwa respondenci wskazywali przede wszystkim na bezpośredni dostęp do jeziora (98% wskazań) lub co najmniej bliskie sąsiedztwo jeziora i lasu (90%), a także malowniczy krajobraz (80% wskazań). Brak bezpośredniej dostępności do walorów wypoczynkowych, a w szczególności do jeziora i wynikająca stąd konieczność dojazdu lub dojścia do niego, w opinii respondentów stawia gospodarstwo w znacznie gorszej pozycji w stosunku do gospodarstw posiadających korzystną lokalizację w tym zakresie.

2. Warunki społeczno-ekonomiczne badanych gmin

Na powstawanie i rozwój gospodarstw agroturystycznych wpływają lokalne uwarunkowania społeczno-ekonomiczne, które sprzyjają lub ograniczają przedsiębiorczość rolników w zakresie agroturystyki. Wybrane elementy charakterystyki społeczno-ekonomicznej badanych gmin zestawiono w tabeli 1. Ich analiza pozwala na stwierdzenie, iż agroturystyka w przeciwieństwie do innych form przedsiębiorczości, może rozwijać się w gminach tzw. problemowych tj. wyróżniających się niekorzystnymi zjawiskami społeczno-ekonomicznymi, w tym m. in. negatywnymi trendami rozwoju demograficznego, wysoką stopą bezrobocia (zwłaszcza ukrytego), a także wysokim odsetkiem pracujących w rolnictwie oraz rozproszoną siecią osadniczą.

Badane gminy charakteryzowały się bardzo niską koncentracją przestrzenną ludności. Skrajnie niski wskaźnik gęstości zaludnienia posiadała gmina Giby (9 osób/km²), co wiązało się z jej wysoką lesistością (76%). W pozostałych gminach wskaźnik ten oscylował na nieco wyższym poziomie (15-24 osób/km²). Niska gęstość zaludnienia w gminach świadczy o niewielkim poziomie presji demograficznej (m.in. zanieczyszczenia, hałas) na środowisko ze strony mieszkańców, co sprzyja realizacji funkcji turystycznej.

Tabela 1

Charakterystyka uwarunkowań społeczno-ekonomicznych w badanych gminach według wybranych wskaźników (stan na 31. 12. 2000 r.)

Wyszczególnienie	Giby	Jeleniewo	Wiżajny	Sorkwity	Kruklanki	Średnia krajowa ^{*)}
Liczba ludności (tys.)	2988	3047	2909	4834	3009	6760
Wskaźnik gęstości zaludnienia (osoby/km ²)	9	23	24	16	15	51
Zmiana liczby ludności w latach 1995-2000 (%)	-2,91	-2,51	-3,03	-0,27	-3,65	0,24
Wskaźnik feminizacji	96,7	88,9	90,7	96,8	97,8	100,1
Współczynnik przyrostu (ubytku) migracyjnego	-3,67	-6,26	-16,50	-4,15	-9,40	0,06
Odsetek pracujących w rolnictwie	74,1	76,5	83,2	72,4	68,3	70,5
Stopa bezrobocia rejestrowanego (%)	18,4	8,5	9,5	21,9	23,9	14,3
Udział w strukturze osadnictwa miejscowości liczących poniżej 200 mieszk. (w %)	90,8	91,0	94,2	74,9	78,4	46

*) wielkości przeciętne dla kraju podano dla gmin wiejskich i części wiejskiej gmin miejsko-wiejskich.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Banku Danych Regionalnych GUS za 2000 r.

Analiza wskaźników ludnościowych wskazuje na niekorzystne tendencje w rozwoju procesów demograficznych. W latach 1995-2000 liczba ludności we wszystkich gminach zmniejszyła się średnio o 2,24%. We wszystkich badanych gminach występowała przewaga liczby mężczyzn nad liczbą kobiet, co jest następstwem odpływu migracyjnego, w którym od wielu lat przeważają kobiety i to głównie w młodszych grupach wiekowych.

W strukturze zatrudnienia uwidacznia się bardzo wysoki odsetek pracujących w rolnictwie. Wyrażna monofunkcyjność struktury zatrudnienia świadczy o bardzo niskim poziomie rozwoju pozarolniczego rynku pracy na wsi. Ważną cechą rynku pracy w badanych gminach jest także wysoka stopa bezrobocia. Zjawisko bezrobocia rejestrowanego osiągnęło największe rozmiary w gminie Kruklanki (23,9%) i Sorkwity (21,9%), tj. w gminach zlokalizowanych w regionie warmińsko-mazurskim, charakteryzującym się najwyższym w kraju poziomem bezrobocia strukturalnego.

W strukturze funkcjonalnej badanych gmin zdecydowanie dominowały funkcje rolnicza i leśna, o czym świadczy wysoki udział - w ogólnej ich powierzchni - użytków rolnych (75,6% w gminie Jeleniewo i 70% w gminie Wiżajny) oraz gruntów leśnych (76% w gminie Giby i 53% w gminie Kruklanki), a także bardzo wysoki udział ludności związanej z rolnictwem. Funkcja rolnicza badanych gmin ulega jednak stopniowej redukcji wskutek m.in. bardzo niskiej jakości gleb, a także pogarszania się opłacalności produkcji, a przede wszystkim postępującej depopulacji i starzenia się mieszkańców wsi. Istotnym i realnym niebez-

pieczeństwem jest całkowite zaprzestanie działalności rolniczej przez wiele gospodarstw, które może prowadzić do zmian w środowisku przyrodniczym, w tym zmniejszenia się otwartych przestrzeni wskutek niekontrolowanej sukcesji roślinności i zwiększania się powierzchni samoistnych zalesień.

Badane gminy charakteryzowały się również niską jakością wiejskich układów osadniczych, głównie ze względu na silne rozdrobnienie miejscowości większych. Podstawowym elementem sieci osadniczej tych gmin były wsie bardzo małe (do 200 mieszkańców), które stanowiły od 75% ogółu miejscowości w gminie Sorkwity do 94% w gminie Wizajny. Jako niekorzystny z punktu widzenia rozwoju przedsiębiorczości wiejskiej należy ocenić także układ zabudowy i strukturę przestrzenną miejscowości wiejskich.

W związku z występowaniem na obszarze badanych gmin rozproszonej sieci osadniczej istotnym elementem w ocenie warunków sprzyjających powstawaniu i rozwojowi gospodarstw agroturystycznych jest dostępność komunikacyjna. Wszystkie badane gminy, pomimo swego peryferyjnego położenia geograficznego, posiadały bezpośrednie połączenie z drogą regionalną lub krajową, co określało względnie dogodne warunki dojazdu do ośrodka gminnego. Bardzo zróżnicowane były natomiast warunki dojazdu do gospodarstw agroturystycznych. Miejscowości w których zlokalizowane były gospodarstwa agroturystyczne posiadały dobre połączenia autobusowe z miastami powiatowymi, chociaż mankamentem była ograniczona liczba kursów w ciągu dnia. Za niewystarczające należy natomiast uznać nasycenie poszczególnych gmin siecią kolejową. Bezpośrednie połączenie kolejowe posiadała jedynie gmina Sorkwity. W pozostałych gminach odległość od ośrodka gminnego do najbliższej stacji kolejowej wynosiła od 14 km (Jeleniewo i Kruklanki) do 30 (Giby i Wizajny).

Atrakcyjność turystyczną badanych gmin oraz warunki pobytu turystów określa również stan ilościowy i jakościowy infrastruktury turystycznej, którą tworzą baza noclegowa, żywieniowa, towarzysząca i komunikacyjna. Największą liczbą obiektów turystycznych oraz miejsc noclegowych w 2000 r. dysponowały gminy: Sorkwity (odpowiednio 10 i 879) i Giby (13 i 720). Jednakże baza noclegowa w badanych gminach posiadała charakter wybitnie sezonowy, o czym świadczy relatywnie niewielka liczba całorocznych miejsc noclegowych (Kruklanki 5%, Wizajny i Sorkwity - po 10%, Giby 13,8%). Obiekty wiejskiej bazy noclegowej (ogółem 174) stanowiły istotne uzupełnienie bazy podstawowej. Łącznie oferowały one 1839 miejsc noclegowych. W grupie tych obiektów 54% stanowiły gospodarstwa agroturystyczne. Największą ich liczbę odnotowano w gminach: Wizajny (27) oraz Kruklanki i Jeleniewo (po 19). Baza żywieniowa (sezonowe punkty małej gastronomii i lokalne restauracje), podobnie jak inne usługi turystyczne, koncentrowała się we wsiach wielofunkcyjnych, skupiających większą liczbę mieszkańców i lepiej wyposażonych w infrastrukturę turystyczną. Rozmieszczenie urządzeń towarzyszących, umożliwiających korzysta-

nie z walorów turystycznych danej miejscowości było w badanych gminach bardzo nierównomierne. Największa ich koncentracja występowała z reguły w ośrodku gminnym, zwłaszcza sieć placówek handlowych i usługowych oraz była powiązana z lokalizacją pensjonatów i ośrodków wczasowo-wypoczynkowych, zwłaszcza obiekty i urządzenia rozrywkowo-rekreacyjne.

Dokonując oceny rozwoju infrastruktury turystycznej należy podkreślić, iż jej zasadnicze elementy są trwałym składnikiem zagospodarowania przestrzennego badanych gmin, gdyż ich powstanie jest związane z rozwojem w latach siedemdziesiątych tzw. turystyki socjalnej w ramach Funduszu Wczasów Pracowniczych oraz „wczasów pod gruszą”. Stąd istnienie względnie dobrze rozwiniętych podstawowych elementów infrastruktury turystycznej wpływa pozytywnie na podejmowanie i prowadzenie działalności agroturystycznej. Świadczy o tym przede wszystkim wyraźna koncentracja oraz najwyższa dynamika powstawania gospodarstw agroturystycznych w znanych miejscowościach letniskowych, posiadających wieloletnie tradycje w organizowaniu wypoczynku [Gralak 2002].

3. Rola instytucji lokalnych w rozwoju agroturystyki

Atrakcyjność turystyczna gminy i poszczególnych miejscowości wiejskich jest warunkiem koniecznym, lecz niewystarczającym do uruchomienia działalności agroturystycznej. Szczególna rola w inicjowaniu przedsięwzięć związanych z agroturystyką przypada lokalnym organizacjom i instytucjom. Przeprowadzone badania dowodzą, że znaczna część rolników (88,3%), uruchamiając działalność agroturystyczną, korzystała z pomocy zewnętrznej, udzielanej przez stowarzyszenia agroturystyczne i ośrodki doradztwa rolniczego. Zakrojona na szeroką skalę działalność informacyjna tych instytucji oraz organizowane kursy i szkolenia były, w opinii respondentów, głównym czynnikiem zachęcającym podjęcia działalności agroturystycznej.

Głównym inicjatorem działalności agroturystycznej na terenie badanych gmin były lokalne stowarzyszenia agroturystyczne. Dynamiczny rozwój agroturystyki należy tłumaczyć aktywną działalnością tych organizacji, głównie w zakresie przygotowania zainteresowanych osób do świadczenia usług turystycznych, stymulowania podnoszenia jakości usług turystycznych, prowadzenia systemu sprzedaży ofert, a także nawiązywania współpracy z władzami gminnymi i ODR. O dużej roli stowarzyszeń w rozwoju agroturystyki na terenie badanych gmin świadczy wysoki, bo sięgający aż 78,3% udział respondentów należących do stowarzyszeń, z tego 73,3% zadeklarowało dalszą współpracę z tymi organizacjami. Poza tym, w opinii 58,3% badanych rolników, stowarzyszenia miały bezpośredni wpływ na ich decyzję o uruchomieniu działalności agroturystycznej. Według opinii respondentów, przynależność do stowarzyszeń przynosiła im róż-

norodne korzyści. Najczęściej podkreślano znaczenie wspólnie prowadzonych działań promocyjnych, które zostało wskazane przez 91,5% badanych, a także uczestnictwo w kursach i szkoleniach (72,3%), pośrednictwo w sprzedaży ofert (51%). Rzadziej respondenci wymieniali doradztwo indywidualne (40,4%), przegląd obiektów (34%), możliwość wymiany doświadczeń pomiędzy członkami stowarzyszenia (29,8%) oraz wspólne tworzenie pakietu usług agroturystycznych (23,4%). Zatem czynnikiem najsilniej motywującym rolników do zrzeszania się była chęć przygotowania tańszej i skuteczniejszej promocji gospodarstwa oraz możliwość zdobycia podstawowej wiedzy w zakresie prowadzenia działalności agroturystycznej. W miarę wydłużania się okresu prowadzenia działalności agroturystycznej zmniejszyło się znaczenie kierowania przez stowarzyszenia turystów do kwater (50% wskazań w grupie do 3 lat oraz 25% wskazań w grupie kwaterodawców prowadzących działalność powyżej 6 lat). Pomoc zewnętrzna jest niezastąpiona zatem w momencie rozpoczynania tej działalności, zwłaszcza w zakresie promowania oferty agroturystycznej.

Stymulowaniem rozwoju agroturystyki zajmuje się także system doradztwa rolniczego, który, wykorzystując różnorodne metody doradcze, stara się przygotowywać rolników do podejmowania tej formy przedsiębiorczości oraz jej doskonalenia. Podstawową rolą doradców było ułatwienie rolnikom podjęcia decyzji o uruchomieniu działalności agroturystycznej, najczęściej poprzez wskazywanie na korzyści i opłacalność tego przedsięwzięcia. W badanej zbiorowości ze służbami doradczymi współpracowało tylko 36,7% respondentów. W ramach tej współpracy dominowały kontakty sporadyczne i okazjonalne. Pozostałe 63,3% nigdy nie zwracało się o pomoc do ośrodków doradztwa rolniczego. Na istotny wpływ osoby doradcy na podjęcie decyzji o uruchomieniu działalności agroturystycznej wskazał przeciętnie co czwarty z badanych rolników (26,7%). Wśród najwyżej ocenianych form wspierania działalności agroturystycznej przez służby doradcze respondenci wskazywali szkolenia i kursy (50%) oraz doradztwo indywidualne (50%), a także kontrolowanie wynajmowanych obiektów (40,9%). Znacznie rzadziej wymieniano pomoc w przygotowaniu biznesplanu (27,2%), wyjazdy do gospodarstw agroturystycznych (22,7%) oraz promocję oferty agroturystycznej (13,6%).

Istotnym czynnikiem stymulującym aktywność rolników w zakresie podejmowania działalności agroturystycznej jest pozytywny stosunek władz lokalnych do tej formy przedsiębiorczości. Z przeprowadzonych badań wynika, że władze gminne podejmowały działania wspierające rozwój agroturystyki, jednak zakres ich pomocy był bardzo zróżnicowany. Wsparcie to z reguły przybierało najprostsze formy, których realizacja nie wymagała większej pracy organizatorskiej i znacznych nakładów finansowych oraz nie zmniejszała znacząco dochodów budżetowych (np. poprzez ulgi w podatkach lokalnych). Działalność władz lokalnych na rzecz wsparcia rozwoju agroturystyki miała w większości charakter

działań pośrednich, ukierunkowanych na tworzenie dogodnych warunków dla rozwoju preferowanych na terenie gminy form wypoczynku, w tym agroturystyki. Według opinii rolników wsparcie to odbywało się głównie poprzez tworzenie warunków infrastrukturalnych jej rozwoju, w tym poprawę stanu gminnej sieci wodociągowej i kanalizacyjnej, poprawę stanu dróg oraz ogólnej estetyki gminy, a także oznakowanie szlaków turystycznych, promowanie walorów turystycznych gminy oraz udział w organizowaniu imprez lokalnych. Odpowiedzi respondentów wskazują jednocześnie na niewielki zakres działań bezpośrednio skierowanych do gospodarstw agroturystycznych i działań aktywizujących rolników do podejmowania działalności agroturystycznej. W badanych gminach brakowało działań w zakresie edukacji, tj. doradztwa i szkoleń, które – wobec niskiego poziomu wykształcenia ludności wiejskiej – są podstawowym czynnikiem aktywizującym podejmowanie działalności przedsiębiorczej.

4. Podsumowanie

Podstawowym czynnikiem określającym możliwości podejmowania i rozwoju przedsięwzięć agroturystycznych są warunki naturalne. Tereny badanych gmin charakteryzują się ogromnym bogactwem form ukształtowania powierzchni, budowy geologicznej, zróżnicowaniem warunków klimatycznych, szaty roślinnej i zwierzęcej. W gminach zachowało się wiele terenów o wysokich wartościach naturalnych, zasługujących na ochronę i stanowiących jednocześnie dużą atrakcję turystyczną o charakterze krajoznawczym, ekologicznym, a także dydaktycznym. Świadczy o tym fakt, iż ponad 60% powierzchni wszystkich gmin, a ponad 93% gminy Kruklanki i 80% gminy Jeleniewo, objęto prawną ochroną przyrodniczą.

O przewadze konkurencyjnej w walce o turystę z sąsiednimi gminami decydują głównie walory wypoczynkowe, w tym liczne, naturalne zbiorniki wodne i otaczające je kompleksy leśne oraz urozmaicony krajobraz wiejski, które stanowią bazę dla rozwoju aktywnego wypoczynku. Dzięki występowaniu tych walorów oraz relatywnie dobrej dostępności komunikacyjnej badane gminy są znane wśród turystów przyjeżdżających z różnych regionów kraju.

Przeprowadzone badania wykazują, że agroturystyka rozwija się w miejscowościach, posiadających wysokiej jakości walory wypoczynkowe oraz podstawową infrastrukturę ekonomiczną. Wyrazem tego jest koncentracja gospodarstw agroturystycznych w miejscowościach letniskowych, a tylko sporadycznie we wsiach położonych peryferyjnie. Z punktu widzenia rolników izolacja komunikacyjna, rozproszenie sieci osadniczej, niska gęstość zaludnienia oraz brak bezpośredniego dostępu do walorów wypoczynkowych, tj. jezior, lasu, utrudnia w dużym stopniu przyciągnięcie turystów. Aspekt geograficzny, czyli lokalizacja przestrzenna gospodarstwa rolniczego odgrywa w tym wypadku istotną rolę

w momencie podejmowania decyzji o uruchomieniu działalności agroturystycznej i decyduje o efektach ekonomicznych tej działalności.

Impulsy pobudzające podejmowanie przez rolników tej formy przedsiębiorczości mają zdecydowanie charakter zewnętrzny. Największy wpływ na podejmowanie działalności agroturystycznej wywierały instytucje lokalne, w tym zwłaszcza stowarzyszenia agroturystyczne, które poprzez swoich liderów kształtowały pozytywny stosunek rolników do agroturystyki. Uzyskiwany w ten sposób efekt społecznego przywództwa w środowisku wiejskim prowadził przede wszystkim do naśladowania wzorcowych postaw i zachowań. Ponadto prowadzona przez te organizacje działalność szkoleniowo-doradcza w licznych przypadkach prowadziła do przekształceń mentalności ludności rolniczej, a w konsekwencji do włączenia postaw przedsiębiorczości w system społecznie uznanych zachowań.

LITERATURA

1. Gralak K. (2002): Czynniki wpływające na podejmowanie działalności agroturystycznej przez rolników Maszynopis rozprawy doktorskiej. Wydział Ekonomiczno-Rolniczy SGGW, Warszawa.
2. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (2001): *Działania w zakresie agroturystyki i turystyki wiejskiej*. „Biuletyn Informacyjny”, nr 5.

KATARZYNA GRALAK

ZEWNĘTRZNE UWARUNKOWANIA POWSTAWANIA I ROZWOJU GOSPODARSTW AGROTURYSTYCZNYCH

STRESZCZENIE

W opracowaniu przedstawiono wyniki badań dotyczące wpływu czynników o charakterze zewnętrznym na podejmowanie działalności agroturystycznej przez rolników. Omówiono czynniki o charakterze przyrodniczo-krajobrazowym i społeczno-ekonomicznym. Szczególną uwagę zwrócono na rolę lokalnych instytucji w promowaniu i rozwoju agroturystyki.

KATARZYNA GRALAK

EXTERNAL CONDITIONING AGRITOURISM ENTERPRISES DEVELOPMENT

SUMMARY

The article presents the result of research focused on external factors that influence on starting to render agritouristic activity. There are showed the nature, economic and social factors. The conclusion emphasis the importance of local institutions in the process of agritourism development.